

VEROVANJE I/ILI ZNANJE
Tematski zbornik radova sa međunarodne konferencije

Beograd, 2016.

VEROVANJE I/ILI ZNANJE

Tematski zbornik radova sa međunarodne konferencije
održane u Smederevskoj Palanci od 24. do 26. juna 2016. g.

Organizatori konferencije:

Forum za religijska pitanja Instituta društvenih nauka, Beograd
Filozofska komuna, Beograd

Urednici izdanja:

Dr Mirko Blagojević

Dr Marinko Lolić

Sofija Mojsić

Recenzenti:

Prof. dr Ivan Cvitković, akademik, BiH

Prof. dr Sergej Lebedev, Belgorodski univerzitet, Ruska Federacija

Prof. dr Dragoljub B. Đorđević, Mašinski fakultet, Niš, Srbija

Izdavač:

Institut društvenih nauka, Beograd

Za izdavača:

Dr Goran Bašić, direktor Instituta društvenih nauka, Beograd

ISBN 978-86-7093-168-8

VEROVANJE I/ILI ZNANJE

Tematski zbornik radova sa međunarodne konferencije

Beograd, 2016.

Јелена Ђурић
Институт за филофију и друштвену теорију
Београд

Жртвовање као насиље система

АПСТРАКТ

Уверење да је насиље инхерентно религији занемарује чињеницу да се склоност насиљу налази у самој људској природи. На томе почива континуитет одређеног обрасца жртвовања који се протеже историјом од премодерних времена. Он је првобитно испољен као ритуално окајавање грехова заједнице посредством “жртвеног јарца” који је постао део јудеохришћанске културе. Мада страдање Христа може бити схваћено као симбол његовог окончања, овај образац је наставио да траје и кроз институцију цркве (кроз подређивање спасења политичким прогонима) и пренет је у пројекат изградње модерне државе. Превођењем језика митова и религије у језик и симболе политике, секуларно доба је подлегло искушењу да своју првобитну тежњу за ослобођењем од старог система насиља преведе у ново насиље система. На тај начин, жртвовање је наставило да траје као образац технологије управљања друштвом.

Кључне речи: *жртвовање, насиље, људска природа, религија, систем.*

Расправе око тога да ли је насиље инхерентно религији, често се свде на питање о квантитету које историјску одговорност за људска страдања преводи у дилему да ли је већи број жртава настао у име религије или због атеизма. Хришћани указују на то да је током историје неупоредиво више смрти изазавано у име модернистичких режима, док атеисти тврде да су се под религијском заставом највише пута током историје дешавали масакри и да је број жртава толико мањи само зато што се то одвијало толико давно када је популација била мања а ратна технологија далеко неразвијенија. Због тога, иако бројност уништаних насеобина не прелази неколико стотина или хиљада, страхота је у томе што је у име религије потпуно истребљено невероватно много различитих култура и етничких група.

Одлука о томе који су режими токомисторије били гори, религијски или атеистички, зависи од начина њихове класификације али сами критеријуми класификација су проблематични. Чињеница је да су неки атеистички режими имали карактеристике теистичких режима, попут тоталитарне технократије стаљинистичког система која је имала разрађену структуру инквизиције, као некада католичка црква. Структура власти, било сакралних, било профаних режима има сличности које не би требало превидети ни занемарити. Религија је коришћена као средство за елиминисање људи, али то се још масовније дешавало у секуларним режимима. Историја сведочи о томе да свака идеологија може да служи неким људима да уништавају друге и да су све институције подложне злоупотреби.

Отуда заузимање стране у расправи о томе да ли су највећи ратови мотивисани религијом или пак жељом да је униште, представља последицу логичке грешке апстракције од мишљења које уважава искуство и зато не може бити искључујуће. Постмодернизам је то означио као грешку логике *или/или* – логике непротивречности. Држећи се чисто формалних услова, појмови овакве логике апстрахују од конкретних садржаја. На тај начин, жртва логике непротивречности постаје животна истина која се обично налази негде “између”. Проблем је што таква истина не делује тако узбудљиво као крајности које имају бољи одзив у јавности. Изгледа да се мало ко обазире на целину у чијем оквиру истина није делимична нити искључива. А истина је да је свет двострук, као и наше сазнање, као и сама људска природа. Било који сегмент друштва да посматрамо, увек ће се у њему наћи добри и рђави људи у зависности од тога са које стране границе између добра и зла они бирају да буду, а та граница пролази кроз само њихово срце.

Инсистирање на томе да је религија инхерентно насилна представља у ствари скретање пажње са праве људске мотивације: пројеката изградње модерне секуларне државе, као и насилних склоности у самој људској природи (Armstrong 2014). Једно размишљање о људској природи могло би ићи у правцу указивања на њену зависност од прихваћених уверења. Наиме, уверења служе да људи схвате и савладају своје окружење, а у томе главну улогу имају заједничке друштвене приче (у које спадају сви тзв. “дискурси”, “нарације”, “митови”, “идеологије”) које кумулативно обликују општи поглед на свет. Пример тога је и “мит о насилности религије” који служи као темељна претпоставка стварања система модерне државе (исто). Међутим, проблем са уверењима је у томе што она могу да

представљају готове одговоре узете пре постављених питања. То су стереотипи, којих се људи држе и која у њима изазивају нетрпелјивост према другачијим мишљењима као и ратоборно супротстављање. Тако настају сукобљавања у којима људи, у тежњи да докажу да су у праву и надвладају друге, подлежу “ниским страстима”: сујети, мржњи, зависти, похлепи, осветољубивости... Библијским речима речено, то су чиниоци људског пада, али и координате атеизма се с њима поклапају, јет интуитивно је јасно да су то негативни аспекти људске природе, њена тамна страна која у нападима на друге расте све док не почне “да гази све пред собом”.

Тешко је прихватити било какво убијање, па и оно које се оправдава “спасењем душе”. Ипак, о томе да ли се иза таквих тврдњи крије прорачунатост или лудило фанатизма (на који те људе-убице заводе њихове вође па они у име религије чине ужасне ствари) треба просуђивати у контексту сваког посебног случаја. Способност саможртвовања због вере у нешто, такође припада људској природи, али религија је пречесто назив уместо којег би било примереније да стоји неки други који би, на пример, обележио вољу за моћ. Правих разлога и мотива сами извршиоци не морају бити свесни уколико су изманипулисани лукавством које не бира средства да оствари циљ, да злочиначки отима од других нешто на шта у ствари нема право: територије, ресурсе, земљу, богатство, моћ...

Живимо у доба антропоцена које се одликује толиким утицајем човека на природу да она постаје технолошки посредована “следећа природа”¹. Савладавање природе изгледа успешно, са једне стране, али, са друге стране, тај успех се може схватити као проблем. Упркос развоју технологије, а све чешће управо због ње, живимо са природним катастрофама, са болестима и са људима који убијају друге људе (нације, друге културе, групе и појединце). Постаје разумљиво што почиње изгледати ирелевантним у име које идеологије до тога долази, јер када до тога дође, свака идеологија постаје фундаментализам. Поистовећивање са религиозним (осећањем) не значи да је фундаментализам религијски. Борба против “религиозног

¹ Израз “next nature” (“следећа природа”) илуструје значење антропоцена које је обрађено на истоименом интернет сајту (<http://www.nextnature.net>). Одговор на питање: “Шта је следећа природа?” је мото: “Са нашим покушајима да култивишемо природу, људска врста је проузроковала рађање следеће природе, дивље и непредвидиве, као и увек. Дивљи системи, генетичка изненађења, аутономна машинерија и задивљујући црни цветови. Природа се мења заједно са нама.”

фундаментализма”, која се води модерним средствима², може и сама да постане фундаменталистичка. У томе је велики проблем, јер оно што једним људима изгледа као решење, за друге представља страшну опасност. Тако проблем прелази на нови ниво. Захтев за системским решавањем проблема фундаментализма, које је омогућено савременим развојем технологије, изнова покреће темељну тему слободе избора и очувања људског достојанства.

Образац жривовања

Раширено уверење да је насиље својствено религији провоцира на преиспитивање проблема модерног погледа на свет. Историјски примери, који се уобичајено наводе у прилог томе, служе да потврде уверења да је религија ирационална и ратоборна сила коју држава треба да држи под контролом да би сачувала друштво. При томе се занемарују аргументи који доказују да је већина тих догађаја, за које је окривљена религија, била заправо под утицајем политике и да је религија средство политике која је као таква усмерена на то да осваја и потврђује моћ. У ствари, религија и политика су биле нераздвојиве све до протестантске реформације, тако да у многим конфликтима није могуће раздвојити религијске од политичких мотива (Armstrong 2014).

Религијске традиције су и саме подједнако оправдавале и ратне и мировне активности, и оне су се мењале под утицајем својих припадника који су оправдавали насиље. Ипак, првенствени узрок ратовања не треба тражити у религији, него у људској природи и држави. А природа државе изискује подређивање одређеног дела становништва да би се одржавала контрола и легитимитет. Модерна држава, будући секуларна, и религију посматра кроз ову своју профану призму, тиме она поткопава духовну улогу цркве да би преузимала њена материјална добра и културну моћ (Bellis 2014). Тек након што је модерност превладала, постала је очигледнија општост структуре метода који се приписују религији али који, у ствари, представљају функцију институције као такве, државе као (и) цркве. Главна разлика је што са државом тај систем почиње да се одвија у секуларном кључу – уместо религиозних, сада се користе политички митови (исто).

² Постоје контрадикторна мишљења о развоју и употреби вакцине која би требало да служи “против религиозног фундаментализма”(<https://www.youtube.com/watch?v=-gfTqfVeLHw>; <https://www.youtube.com/watch?v=vPyWZ4dbVQc>). Питање је само да ли одлука о томе више уопште представља ствар избора?

Историјски увиди у антрополошку сличност структуре принципа владања, било да је реч о традицијама старих култура, или о модерној цивилизацији, потврђују аналогије митолошких, религијских и секуларних процеса. Основна новина секуларног система је промена вредности и веровања: на место старог религијског система, који је (бар) заснован на вери у духовност, наступа нова секуларна “религија” – материјалност. Тек када се и овај циклус оконча и цео процес дође у фазу преласка на нови ниво историјске путање (виртуалне спирале), моћи ће да се види резултанта свих мисли, речи и дела створених у и *изван* технологије система. Тек тада ће моћи да буде јасно да ли ће и будући систем преузети исти образац жртвовања који се тако дуго користио као да је нужен за утемељење система.

Образац жртвовања се одвија ритуално, чак и када се ритуал не извршава свесно. Он повезује жртвовање са наступањем новог циклуса, или новог система. Антрополошке аналогије овог обрасца постоје на личном, породичном, на ужем и на ширем друштвеном плану. Изгледа да он постоји и у модерним људским друштвима на сличан начин на који се мисли да је постојао у циклусима премодерних култура. У сваком случају, тај принцип је преузет у темеље модерних држава посредством јудеохришћанства³. Најављујући “ново време” овај образац жртвовања је присутан и у случајевима када циклуси система мањих размера и историјски краћи долазе до свога краја. Као да је то израз фракталне структуре стварности коју потврђује појављивање истог обрасца на различитим нивоима од апстрактног, математичког, преко физичког, субатмског и биолошког, затим социјалног и политичког, све до психичког нивоа.

На психосоцијалном плану образац жртвовања индикује ривалство које производи сукоб који угрожава поредак система који се због тога потврђује демонстрацијом моћи – тако што пред колективом (најчешће симболично) одабира/обележава “кривца”. Пример овог обрасца је старозаветни модел према којем је избор жртвеног јарца био

³ Мада су по свој прилици овакви ритуали колективног ослобађања од нагомиланих проблема постојали и раније, сам појам “жртвени јарац” налазимо у Библији (Трећа књига Мојсијева 16: 20–22). Тамо се описује чувени јудејски ритуал који се одвија на дан окајања, тако што се жребом извлачи који ће то бити јарац на чију ће главу свештеник у ланеној одежди положити руке и исповедити сва безакоња “деце Израиља”. Тиме ће греси симболично бити пренети на животињу која ће затим бити проганана у пустињу (Аззелу), а заједница и њени чланови ће се осећати као да су окајали сву дотадашњу кривицу, да би кренули испочетка.

одређен жребом и на тај начин је случај чинио жртву истовремено невином и светом – посвећеном преузимању грехова заједнице. У секуларно време он се испољава не више тако што се о томе ко је “жртвени јарац” одлучује жребом, него је то по правилу неки немоћан појединац или нека изолована група која (можда и није) “сасвим невина” (али свакако) сноси кривицу и казну.

Образац жртвовања функционише такође у односу на институционалне и надинституционалне системе. Тако, на пример, ширење “мита о насилности религије” представља процес стварања “жртвеног јарца” од саме религије, док истовремено служи легитимисању модерне државе (Armstrong 2014; Cavanaugh 2009). То је пример циклуса историје дугог трајања. Знатно краћи циклус је описан историјом урушавања “комунизма” која представља жртвовање старог да би се почело ново (по сваку цену). У том контексту се, на пример, разбијање Југославије (и Србије) може сматрати жртвовањем државног суверенитета у транзицији ка новом, глобалном поретку света.

Треба размишљати о даљем следу и о наговештајима тога шта све у наредном току у циклусу циклуса који су на неком од планова већ отпочели, може да испадне “жртвени јарац”: након природе, све више изгледа да је то хуманитет. То је припремано неуспесима остваривања слободе и проглашавањем да је “антропос” кривац за уништавање окружења, иако таква слика само замагљује оно што се заправо налази иза и што управља технологијом система.

Континуитет са премодерним

Имајући у виду да је категоризовање религије као социокултурне појаве засновано на модерној вери у прогрес и типично европоцентричном схватању развоја људске културе, као линеарног еволутивног тока, од “примитивног политеизма”, према “етичком монотеизму”, логично је да у последњој фази тај ток стреми да се свим својим квалитетима, који су у претходној фази припадали религији, улије у људску сферу. Гледано кроз ову призму, монотеистичка религија није само структурисала цивилизацијске културне кодове, него је на свој начин и очувала континуитет са премодерним добом⁴.

⁴ Много различитих облика религије садржи иста веровања у чему се и састоји идентитет самог појма. Најранији облици религиозног односа према мртвима реконструисани су из палеолитских налаза старих 300000 година. Тумачења тако древних налаза садрже више контроверзи него тумачења каснијих налазишта (50000–

Постоје настојања да се праг између пре модерности и модерности реконструише пропитивањем митолошког мишљења. Тако је, следећи трагове Вилијама Блејка (William Blake) и Ђанбатиста Вика (Gianbattista Vico) Нортроп Фрај (Northrop Frye) истакао митолошке доприносе западној култури. Поред синтезе библијских и аристотеловских извора у институционализованом хришћанству, он је суштински значајним сматрао стварање модерне митологије прогреса од краја осамнаестог века. Она је омогућила прелазак на уверење да је цивилизација заиста људска творевина из чега произлази њена погрешивост (Frye 1968). Ово је била револуционарна идеја, настала из потребе доба разума да истражи своје порекло реконструисањем “примитивног ума” на основу којег је започет друштвени живот, организације, религиозне институције и морал.

У вези с тим је и натуралистичко тумачење порекла религије које постоји код пресократоваца – схватање да је религиозност одбрамбени одговор на страх од смрти и с њим повезану тескобу због доживљаја природе као претеће и непријатељске. Насупрот овој негативној страни, натурализам има и позитивну страну – задовољство дивљења величини и величанствености природе. Фрај је утврдио да је спајање обе те стране суштинска улога мита из чије конкретне, чулне, фигуративне, антропоморфне и персонификујуће основе настају информативни појмови дискурзивног мишљења.

Транзиција погледа на свет од оне којом је доминирао мит, ка оној којом доминира логос, која је омогућила развој модерне филозофије, науке и цивилизације, почела је у античкој Грчкој. Међутим, иако је модерна цивилизација вековима тежила томе, не може се рећи да је тај прелазак успео, јер логос није сасвим заменио митски поглед на свет⁵. Оно у чему је рационализација успела је развијање додатних инструменталних структура али, не само да је

13000) која се сматрају обележјима преласка ка модерним људима, како анатомски, тако и у погледу понашања. Теза о “модерном понашању”, која се између осталог односи и на: апстрактно мишљење, планирање, симболички однос према свету преко уметности, орнаментике, музике, игре и оруђа, има комплементарну тезу о варијацијама понашања која истиче различите услове у окружењу. У сваком случају, когнитивна и културна позадина сви тих облика понашања и одговарајуће технологије документована је експериментално и етнографски упућујући на универзално људске обрасце: кумулативну културну адаптацију, усвајање друштвених норми, језика, сарадње у оквиру племена итд.

⁵ <http://mythoslogos.org/tag/metaphor>

друштвенополитички систем, него је и сам научни логос до данас остао обележен елементима мита. Проучавања научних система, од концепције атома до савремених модела у хемији и биологији, допринела су да се освести значај имагинације и да се увиди улога и моћ метафора у науци (Brown 2003). Увидима у дубинско метафоричну природу научне истине долази се до бољег разумевања науке као интелектуалне и социјалне праксе и комуникације.⁶

Позитивна страна иницијално идентичне сврхе и мита и философије била је покретање људске душе да осети у себи божанско. Метафору Елеузинских мистерија о трансфигуративној светлости користио је Платон (Πλάτων), као и Данте (Dante Alighieri), будући читалачку машту, ту одређујућу особину човека која не тражи ништа из чулног света. Ова трансфигурација кореспондира са људским “капацитетом за Бога” (*capax Dei*) што значи да је човек изнутра повезан са врховним божанским принципом. Библија је сугерисала уверење да је првобитни грех сила која је разбила овај посед и од тада човек унутар себе тражи оно што је апсолутно и универзално. Хришћанство нас такође упућује да за Богом трагамо кроз унутрашњу светлост – свест Христа – Истину која изражава божанско знање.

Када се има у виду тај потенцијал, изгледа још чудније због чега наука остаје дистанцирана од тога и уместо да развија методе за личну и друштвену употребу те истинске људске привилегије, она се упушта у опите биоинжињеринга и лансира неуролошке методе за “сузбијање фундаментализма” спремајући се да уништи одговарајуће регионе у мозгу и не удубљујући се у њихову евентуалну повезаност са људским “капацитетом за Бога”. Можда је такво држање научника (и наручилаца оваквих пројеката) израз оног обрасца жртвовања који је у функцији ковања плана да човечанство претвори у “жртвеног јарца”. Тиме би, међутим, били прекинути сви откривени континуитети, како онај који човека повезује са трансценденцијом, тако и онај који је присутан у иманенцији, па чак и онај који се протеже до данас посредством обрасца жртвовања.

⁶ Физичар Стивен Хокинг (Steven Hoking) је упоредио имагинативно конструисање научних модела са цртањем мапа. Не постоји ни једна сасвим прецизна мапа земље, јер равним површинама не може сасвим тачно да се опише сфера, тако да се за различите потребе користе различите мапе са различитим скалама и пројекцијама.

Рене Жирар (Rene Girard) је учинио својеврсно антрополошко откриће када је постулирао хипотезу о морфогенетском механизму “сурогат жртве”, који се одвија ритуалним понављањем обрасца жртвовања који доприноси генерисању поретка културе и друштва. Инспирисао се литературом у којој је пронашао структурне сличности кроз различите жанрове, културе и временске периоде и на основу којих је открио “миметичку природу жеље” (Girard 1977). Повезаност жеље и жртвовања потиче отуда што људи желе исто оно што виде код других људи а то их води у ривалитет и сукоб.

Ова антрополошка чињеница, коју потврђује еволутивна историја човечанства, усађена је у људску психу и она наводи људе да опонашају друге, њихове жеље и начине. Међутим, опонашање жеље наводи на такмичење са њима у којем они настоје да афирмишу себе, своју посебност и различитост, али у ствари сама насилност чини да они постају све више слични. Проблем за друштво настаје због тога што то изазива кризу због опасности од избијања неконтролисаног насиља. Да би се оно предупредило и да би се спречило да се чланови друштва међусобно не побију укључује се механизам жртвеног јарца. Тако се ритуално обуздава опште друштвено насиље усмеравањем масе на сурогат жртву. Поента ритуала је у томе што заједничко учествовање у прогону кривца уједињује сукобљене стране тако да се друштво ослобађа напетости.

Парадокс обрасца “жртвеног јарца” јесте у томе што, с једне стране, приказује принцип жртвовања као средство за ослобађање друштва од опасности насиља а, с друге стране, показује друштвену ефикасност насиља, тј. управљања њиме. Жирарова хипотеза да у темељу свих архаичних религија постоји овај принцип који све људске културе утемељује колективним жртвовањем је можда превише уопштавајућа и можда таква далекосежност почива на логичкој грешци прераног генерализовања. Међутим, има нечег у томе што многобројне културе које примењују наведени образац сматрају да жртвовање има виталну снагу обнављања заједнице. Зато ове културе, кроз своје митове и ритуале, настройавању своје чланове тако да верују у кривицу прогоњене жртве и настављају да подржавају то веровање.

Донекле комплементарна томе је теорија Гордона Олпорта (Gordon Allport) о природи предрасуда која такође обрађује механизам “жртвеног јарца”. У духу вере у цивилизацијски напредак

рационалности, која је средином двадесетог века била неприкосновена, Олпорт је древну симболику “жртвеног јарца” тумачио као последицу конфузије физичког и менталног плана. Он није могао да прихвати ни пренесено значење идеје о преношењу осећања, као што су брига, несрећа или кривица на друге⁷. Психологија је тај ментални процес назвала пројекцијом која означава стање када људи у другима виде нешто што из одређених разлога не примећују у себи. Тако они не увиђају сопствену одговорност и истовремено критиковањем других потврђују да је исконско људско стање “тражење трна у оку ближењег а свога”.

Сложеност психолошких процеса укључених у окривљавање других определила је Олпорта да се усмери на социокултурне факторе који одлучују о томе ко ће постати жртвени јарац. Психологија, такође, није пружала потпуну слику о томе зашто је баш нека одређена група погодна да постане “дежурни кривац”, а заправо ни сам Олпорт није открио принцип који је у основи тога и којем се касније приближио Жирар. Анализирањем стереотипа према мањинским групама Олпорт је закључио да се чланови ових група, иако су били повређени, још одлучније идентификују са различитошћу своје групе. На питање: зашто “статистичке мањине” постају “психолошке мањине”, Олпорт је одговорио категоризацијом према којој у “статистичке мањине” спадају оне које су из одређених разлога обележене као такве, али које никада нису биле предмет предрасуда (на пример, школска деца, регистроване болничарке, пресбитеријанци), док је у психолошке мањине сврстао под категорију жртвеног јарца (на пример, имигранте, регионалне групе, нека занимања, обојене и припаднике неких религија). Он је тај појам повезао са специфичном теоријом предрасуда, коју је назвао теоријом фрустрације и која имплицира да неки у основи недужни људи ван-групе привлаче агресивност коју изазвају фрустрације чланова из-групе.

Олпортова теорија није претендовала да објасни природу предрасуда него да размотри разлоге због којих одређене групе постају мете непримерене агресије. Његови налази су указали на различитост разлога због којих различите групе бивају одбачене. Комплементаран социјални аспект мотива који је Жирар пратио на психолошком плану представљен је указивањем на тенденцију која ствара релативну

⁷ Слична идеја је у српском народу изражена пословицом: “бриго моја пређи на другога”, мада јој је иронична употреба преокренула смисао.

стабилност “жртвених” група а то је тенденција да се друштвене вредности и културне особине преносе. С друге стране, Олпортово навођење примера супротних случајева, када се жртва бира *ad hoc*, еквивалентна је Жираровом примеру у којем се опонашање жеље професора од стране студента и ескалација њиховог ривалитета разрешава пригодним претварањем колегинице придошлице у кривца.

Упркос свести о стабилности група које су погодне за статус жртвеног јарца (као што су религијске, етничке или расне групе) Олпорт је истраживао могућност да се временом тај статус промени. Он је истакао да је најбољи начин за то проучавање историје сваког конкретног случаја. Анализирајући историју стигматизације Јевреја⁸, Олпорт је показао како се разумевање непријатељства према неком народу, односно, разумевање разлога због којих неки народ постаје “жртвени јарац”, може постићи само психолошки уживљеним проучавањем и реконструисањем посебности конкретне историје. Истакао је да је за решавање тако сложеног проблема неопходно превазилажење скрупула које се тичу фактичке евиденције. Уколико би послушали овај савет проучаваоци историје балкана имали би

⁸ Чиненица је да “жртвени јарци” нису обавезно невини, али и да су обично окривљени са већим анимозитетом, са више предрасуда и стереотипа него што је оправдано. Олпорт је анализирао разлоге због којих су јевреји добили такав статус још у старом Риму, иако су у то време хришћани протеривани жешће од њих. Указао је на то да су тек у четвртном веку, након што је хришћанство постало званична религија, Јевреји додатно озлоглашени као народ који је одговоран за Христово распеће. Навео је размишљање католичког теоретичара (Jacques Martin), како су јевреји, иницијално ништа веће племе од осталих на афричком континенту, постали духовни фермент света. Заступајућо монотеизам донели су етику и одговорност, инсистирали су на знању и брижљивом вођењу домаћинства, били су неуморни, марљиви и вођени свешћу. Током векова, иако сами несавршени, допринели су да човечанство постане свесно Бога, морала, високих идеала. Реакција је била двојака: дивљење, са једне стране, отпор, са друге. Тако је Олпорт протумачио антисемитизам као реакцију људи на свесност – јевреји симболизују супер-его који иритира људе. Инсистирање на моралном понашању, те самодисциплини и милосрђу, које оно изискује, представљају, према мишљењу Олпорта, разлог за њихово одбацивање и дискредитовање. У многим земљама им дуго није било дозвољено ни да поседују земљу, нити да се баве занатима и оснивају гилде, тако да су били принуђени да развијају трговину, но можда је пресудно њихово зеленаштво које хришћански код стигматизује. У сваком случају, водећи мотив стигматизације јевреја, који је Олпорт извео на основу историјске анализе, сумаризује њихова одступања у погледу религије, занимања и националности, као и медиокритетства. Та одступања Олпорт је назвао малим, истичући да су баш зато она представљала изазов за “нарцизам малих разлика” који их доживљава као претњу.

много тога да кажу, посебно о српској историји приказујући српски народ као својеврстан егземплар функционисања обрасца жртвеног јарца.

Подривање обрасца жртвовања

Подривање описаног обрасца жртвовања такође је представљено у старозаветним причама (попут прича о Каину и Авељу, Јосифу, Јову) у којима се овај модел “жртвеног јарца” преокреће тако што се признаје невиност жртве. Зато је Жирар тврдио да је жртвовање пре Христа углавном било “лоше жртвовање”, с обзиром на то да је мотивисано страхом од насиља које би могло да угрози заједницу, па је усмерено на то да уједини противнике и окаје заједницу сваљивањем кривице на жртвеног јарца. Подривање овог типично људског лошег облика жртвовања кулминира са Христовим распећем које Жирар назива “не-жртвеним окајањем”. Као син Божији, Христос је врхунски невина жртва. Његово жртвовање је осветлило кривицу заједнице коју сакривају митови и ритуали жртвеног јарца. Жртвовањем Бога показан је бесмисао свих лоших жртвовања. Након што се са Христом жртвовао сам Бог, с једне (спољашње) стране, постала је јасна кривица заједнице, која и од Бога чини “жртвеног јарца”. Са друге (унутрашње) стране, Бог је добровољно понудио себе као жртву типично људских облика жртвовања и на тај начин превазишао типично људско жртвовање отварајући људско биће за потпуност стварања, као да смрти нема (Alison 2013).

Старозаветна прича о Соломоновој пресуди (III глава I књ. краљева) двема женама које су се спориле чија је беба, илуструје разлику између две врсте жртвовања на коју мисли Жирар. На основу одговора на питање да ли да пресече бебу на пола, мудри Соломон је одлучио чија је беба. Она свакако није могла припадати жени која је била спремна да је жртвује да би победила противницу; мајка је наравно она жена која је за живот бебе спремна да жртвује себе (да ли је то заиста бебина биолошка мајка уопште није битно). Ово мајчинско жртвовање је сасвим у духу Јеванђеља у којем Бог жртвује себе за искупљење, односно, спасење света.

Прича се понавља и на нивоу данашњег друштва. Све док се у модерном друштву не испољава ничија воља да се оконча историја насиља, опстајаће колективна идентификација са онима који имају моћ

(и на основу тога се служе насиљем, агресијом, доминацијом). То је начин на који моћни обезбеђују неку врсту искупљења за себе. Представљајући се пред друштвом као добронамерна сила они колико год могу обнављају образац “жртвеног јарца”. И у данашње време тај “наратив” омогућава да се релативизују невиност и кривица, и да се окривљени и одбачени сматрају ирелевантним. Томе увелико доприносе медији, јер поистовећивање са агресором сигурно не би било тако раширено да нема медија који производе код људи осећај да је насиље нормално и обезбеђују његово друштвено прихватање. Томе доприноси миметичка природа жеље која тежи да се прошири друштвом, да сви мање-више личе једни на друге опонашајући оно што виде да други желе. Културна индустрија изражава наратив који служи још већем свођењу на сличан доживљај света, на сличан стил уметничких облика: прозе, имица, слика, а другачије приче постоје само када допру до људи ангажујући их преко мимезе. Као да се заборавља да је смисао културе у преиспитивању датог и буђењу жеље за стваралаштвом и ослобођењем.

Литература

Alison, James (2013) *Jesus the Forgiving Victim: Listening for the Unheard Voice*; http://www.amazon.com/Jesus-Forgiving-Victim-Introduction-Christianity-ebook/dp/B00GMOXRMY/ref=asap_bc?ie=UTF8#reader_B00GMOXRMY; <http://forgivingvictim.com> (приступљено 11. 05. 2015.)

Allport, Gordon (1954/1979) "Choice of scapegoat", *The Nature of Prejudice*, New York: Basic Books.

Armstrong, Karen (2014) *Fields of Blood: Religion and the History of Violence*, New York: Random House.

Bellis, Gian Piero de (2003–2014) "Churchism/Statism", *Polyarchy: essays on statism* <http://www.polyarchy.org/essays/english/churchism.html#top> (приступљено 05.05.2015.)

Biblija /Sveto pismo, Stari zavjet, (prev. Đ. Daničić), Beograd: Britansko i inostrano biblijsko društvo.

Brown, Theodore L. (2003) *Making Truth: Metaphor in Science*, Urbana: University of Illinois Press.

Burkert, Walter (1992) *Homo Necans: the Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*, Oakland: Univeristy of California Press.

Cavanaugh, William T. (2009) *The Myth of Religious Violence. Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict*, Oxford: Oxford University Press.

Fleming, Chris (2004). *René Girard: Violence and Mimesis*. Cambridge: Polity Press.

Frye, Northrop (1968) *Study of English Romanticism* New York: Random House.

Girard, Rene (1977) *Violence and the Sacred*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Girard, Rene (1986) *The Scapegoat*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Mythos /logos, A blog about religion, Science and Philosophy, (<http://mythoslogos.org/tag/metaphor> (приступљено 21.03. 2015.))

Platon (1976), *Država*, Beograd: BIGZ

“What is Next Nature?” <http://www.nextnature.net> (приступљено 11.13. 2014.)

Jelena Djuric

Sacrifice as System Violence

Abstract

Belief that violence is inherent to religion overlooks the fact that proneness to violence is in the very human nature. Continuation of certain pattern of sacrifice, spreading throughout the history since pre-modern times rests on it. This is a pattern of repentance of communion's sins by the means of a "scapegoat", which become a part of judeo-christian culture. Though Christ's passion should have ended it, it persisted through the Church as an institution (which is known to have had subjugated human salvation to politics and persecution) and was carried into the project of construction of modern state. By translation of the language of myths and religion into the language and symbols of politics, secularization, however, gave in to the temptation of conforming it's initial struggle to liberate from the ancient system to the new system violence. In this way, sacrifice continue its repetition as a pattern of societal technology.

Keywords: *sacrifice, violence, human nature, religion, system*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
2-1(082)

CIP

МЕЂУНАРОДНА конференција (2016 ; Смедеревска Паланка)
Вероване и/или знање [Електронски извор] / Tematski zbornik
radova sa međunarodne konferencije [održane u Smederevskoj Palanci
od 24. do 26. juna 2016. g.] ; [urednici Mirko Blagojević, Marinko
Lolić, Sofija Mojsić]. - Beograd : Institut društvenih nauka, 2016
(Beograd : Razvojno-istraživački centar grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta). - 1 електронски оптички диск
(CD-ROM) : илустр. ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Tekst ćir. i lat. - Radovi na
srp., engl. i rus. jeziku. - Tiraž 40. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Rezimeji na srp., engl.
i rus. jeziku.

ISBN 978-86-7093-168-8

а) Религија - Зборници
COBISS.SR-ID 227803148
